

ИЗЛАЗИ

четвртком и недељом

ЦЕНА

ЗА 1 МЕСЕЦ 1 ДИНАР
ИЛИ 1 КРУНАПреглату примају све поште
у Србији и иностранству.

ЗВЕЗДА

ПОРОДИЧНИ ЛИСТ

БРОЈ 15 ПР. ДИН.

БРОЈ 15 ПР. ДИН.

У ПОЉУ.

1.

Маглене се њити тање на висини...
Облаци се небом развлаче и деле,
Па лагано чезну у мутној даљини;
У њихову путу кроз груди им беле,
Гле, азур се плави ко љубица брегом,
У пролеће рано опточена снегом.

С орошених поља дах удишеш свежи,
Осећаш да младост у грудима струји;
Васкрсаваш што год обамрло лежи,
А што шапће само — чиниш да забруји.
Шарен као дуга сан на јави сиваш,
У варљивост тонеш — ал' ипак уживаш!

2.

Пласт свежега сена више твоје главе,
А под тобом мека одора од траве.
Крунице на руке приклања ти цвеће,
Бабина ти свила на образе слеће....
И по мору класја док се поглед вере,
Свој прозрачни вео душом дремеж стере.
Тек по који гавран, што се небом виси,
Загракне... те видиш да још засп'о ниси!

1899.

Божа С. Николајевић

ОЗБИЉНЕ, НАУЧНЕ СТВАРИ.

Χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, πάλιν ἔρω,
Χαίρετε ὁ κύριος ἔγγυς, μηδὲν μεριμνάτε.

Mig., Patrol. graeca t. 49. 50. p. 821.

СТУДИЈА

РАДОЈА М. ДОМАНОВИЋА

(НАСТАВАК)

I. УВОД.

Да се нисам решио да напишем *много*, комотно бих могао престати, а да не продужујем чак ни овај увод.

ПРЕТПЛАТУ ТРЕБА СЛАТИ:
Стеви М. Веселиновићу
проф. Богословије

НЕПЛАЋЕНА ПИСМА
НЕ ПРИМАЈУ СЕ

Рукописи не враћају се.

УРЕДНИШТВО СЕ НАЛАЗИ:
Кнежев Споменик бр. 9.

Ма шта писао, сигуран сам да неће бити најгоре у нашој литератури, јер у њој, хвала Господу, има сваког чуда. Имамо ми прослављеног књижевника и бесмртног академика, што све нас смртне куражи и постиче на рад својим духовитим изналасцима тема, у којима се може осећати *стручан* и онај, који је само азбуку научио. Бесмртни академик, на пример, прича својим читаоцима на неколико листова, у неком предговору, како је јевтино куповао и скупо препро авао плацеве, меркао добру јапију, правио и продавао куће и т. д. На завршетку вели: *нека је алал и мени и онима што су са мношазарили*. Дивно бога ми! А нама читаоцима?... Е, али то је човек из Академије Наука. Кад бих и ја то био, могао бих мирне савести писати *историју својих старих панталона* са пуно цитата из Тацита и Тукидита.

Моја одлука да напишем *много* није тек онако, већ она потиче из дубоких разлога. Неки критичари су пронашли, да и у књижевности владају закони Дарвинове борбе за опстанак и онда би мој мали, кукавни спис морао угинути или би га у првом сукобу прогутала каква *механика* Мијалка Ђирића или ма која друга тако крупна зверка из литерарног царства.

И збиља добро је уочио тај критичар. Целокупан живот на земљи то је очајна *борба фела*, па и у литератури мора тога бити. И у том литерарном царству као и у животињском, дакле, владају исти закони борбе за опстанак и самоодржање специје. Код Араба је и пословица: *Wahan garachar ilili totho lei tohnuro*, што се потпуно подудара са оним Дарвиновим: *The descent of man and selection in relation to sex., Ch. Darwin, Vol. I, II. L., 1871.* или што веле Немци: *In dieser organischen Grundform, aus welcher sich alle Gewebe und Organe des Thieres und der Pflanze aufbauen, liegen bereits char. des Organismus ausgesprochen.* Међу тим Грци слично кажу *κα τοῦ τέχνον...* и т. д. Латини често уз реч имају обичај рећи: *nilla salus sine virtute, nilla virtus sine labore*, а и наши филолози б: у овакој прилици врло пригодно рекли:

„Храни мајка два нејака сина“

Према свему овоме јасно је, дакле, да и у књижевности као год и у животињском царству владају исти закони очајне борбе (struggle for life) те и ту можемо уочити извесне фела, које би се подударале са неким фелама из зоологије. И, наравно, превагу одржавају оне које су најмоћније у борби. Код нас врло добро упевају књижевни глодари, који живе по разним фондовима и хране се мањим и већим хонорарима. Лениваца има доста велики број, али им по најбоље годи клима Академије Наука и Велике Школе, *плоде се врло брзо*, а храна им је готово као и првима. *Дебелокожари* су доста обична фела, којој су најбољи представници у Матици Српској. *Преживари* литерарни су занимљива фела; овде се могу убројати многи критичари, који пасу крадом у страним књижевним ливадама, на ту храну после преживају у каквој хладовини државне службе и нађубравају разне наше листове ђубретом, што се зове *критика, књижевни приказ* и т. д.*) И ова се фела врло брзо плоди и развија у нашим крајевима. Од *тица* се најређе палазе *песачице* и оне брзо угину у нашем климату, а *крсталице, совулаге, врале* и друге штеточине књижевне имају повољније услове за развитак. Има многих фела којима је врло добра и једина одбрана у борби боја која се подудара са бојом места у коме се крећу, те их грабљивци не могу да примете. *Класичари* већ излазе из сваке комбинације у овој борби јер они би одговарали *биљкама* или чак *камену*.

Као што видите, драги читаоци, треба врло много повољних услова, па да један епис напредује. Ето још једног разлога што сам престао писати приче, јер тако питома јагњад мучно могу да се одрже међу многим књижевним зверовима.

Једно то, а друго, и што је најглавније, хоћу и ја да имам својих *принципи у животу*. Силни идеали младости сведу се доцније у животу на неке чудне *принципе*, којима се човек задовољи. Отуд је то да сваки без мало (од оних који су високо узлетали у својим идеалима) има некакав „принцип кога се у животу чврсто држи.“ Тако па пример, некоме је принцип да не пуши изјутра до 10 часова и док што не једе, па да га исечете неће попустити. Један ће вам рећи како из принципа пуши на мушкету; други опет не пије пиво у подне и нека га ма ко цули и моли, ништа неће помоћи, јер онај само одговара: „та не пуди ме за бога; нећу пити, то ми је *принцип у животу!*“ Трећи се опет чврсто држи *свога принципа* да не пије каву по подне. Четврти опет има принцип у животу да никоме не потписује менице. Молите га колико хоћете, аја, он само вели: „не могу за бога *то ми је принцип.*“ Узгред буди речено то је већ врло гадан принцип као год и *принципи* наше читалачке публице, да *чабе читл* књиге и листове. Е па онда што и ја не бих имао свој принцип, кад је већ то некако у моди? И моји су идеали били да будем велики, *славан писац* и сад

се све то свело на *мој принцип да пишем много*. И онда, штовани читаоци, извините и ако вам досадим. Залуд ће бити можда ваше очајне молбе да не пишем, јер ја ћу само упорно, слежући раменима, одговарати:

— Досадно је, досадно, верујем, али .. *то ми је принцип у животу, не могу другаче!*...

Кад смо се свако лепо упознали у овом предговору онда можемо прећи на главну ствар, управо главни рад *на науци*. Или, ако је вама у вољи могао бих написати још два три предговора, па тек онда прећи на општи, па га посебни део и онда после свега ће, наравно, доћи који поговор и епилог.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

* * *

— по немач. —

Ваше очи тако тужно
Сунчев заход гледе,
Као да је он зрцало
Сваке ваше беде.

Не плаши се грешни свете,
Сунце што сад тоне,
Обасјаће опет сутра
Тол'ке милионе....

Влад. Станкировић

ЈЕЛЕНИН МУЖ

РОМАН
НАПИСАО Ђовани Верга

(НАСТАВАК)

Али је свештеник заустави благо, спутив јој руку на раме и рекавши:

— Полако! Што се тиче опроштаја, опраштам му, јер сутра морам да служим службу, али више нећу нити могу. Оно мало што могу учинити за породицу мога брата, учинићу драговољно. Немам ја владичину плату, да могу још и породицу својих синоваца натоварити на врат. Сваки је себи најближи. Ако ви хоћете да живите код свога сина, од воље вам. Али у мојој кући не може! Унамти добро.

Сутра дан после обеда стриц каноник у место да иде у обичну шетњу, оде свом пријатељу по-тару и с њим заједно написа једно лепо писмо дон Либорију.

Пошто се прва олујина у Јелениној кући утишала, духови су се мало умирли. Само дон Либорио у место да као обично игра карата, превртао је непрестано бурмутицу и шмркао пред сликом Јеленином која му беше окренула леђа.

*) Види *Моје симпатије* (т. ј. тамо *пегове* према страним књижевном производима) и *критике* Марка Цара и сличне.

Роберт је долазио као каква сенка свако вече у убицајени час, руковао се чиновнички са свима редом, а за тим седао на своје место.

Кад је дошло писмо стрица каноника, у коме је јављено да мајка даје свој пристајак сину и пита, колико Јелена носи мираза, дона Ана скочи као бесна. Она се сети смртне увреде, која је њеној кући нанета, те поче викати да се кокошка чула тек пошто је мртва, али они су обоје живи, она и њен муж, и да и не мисле да што даду тој незахвалници, која им је тако окренула леђа. У осталом имају да удаду другу кћер, а пошто је она увек била добра и пријатна, заслужила је више но Јелена. Кад је он учинио то јунаштво, значи да се осећао способним, да издржи жену и без мираза. Њихна кћи донела му је више но што вреди стотину мираза, јер је девојка пуна врлина и има одлично васпитање. Господин адвокат може да захваљује Богу и свима свецима, што је њу увребао, а не још нешто друго да тражи.

— Један адвокат може данас дотерати далеко! — завршио је свој говор дон Либорио. — У том младићу има материјала за министра,

А дона Ана додала је:

— А стриц каноник, који је божји служитељ, не би требало да гледа на длаку, кад је рад да се опросте греха две душе.

Великодушно остави она својој кћери све хаљине и накит, које је као девојка имала. Младић је имао свој део очевине у вредности седам хиљада лира и то у пољском добру у Розамарини и свом делу куће. Како је време јурило, а требало је новаца да се узме стан, решише младенци да јесен проведу на свом пољском добру.

Једног кишовитог октобарског дана приспеше они тамо. Пред њима су дошла једна пуна кола Јелениних сандука и кутија.

Први дан у Розамарини био је суморан. Мале собице, у које су сандуци били натрпани, личиле су на железничке магацине, небо је било оловне боје а цео предео увијен у неку маглуштину. Младић је хтео да одмах одјурне у Алтавилу и загрли своју мајку. Али каноник му беше поручио, да њој није најбоље и да ће је моћи видети у цркви, кад почне излазити из куће.

Мештани су говорили:

— Овај брак из љубави има врло весело почетак!

V.

Беше октобар. Све породице из Алтавиле биле су у пољу на берби. У Розамарини је долазак младенаца сматран као знатан догађај. Јелена са својим новим тоалетама, са шареним штитовима донела је веселе градске боје у бледо зеленило винограда, у суморне боје лета, које већ беше на измаку. Она је била истински срећна у пуном развоју своје богате природе, жељне веселих сензација. Поље, које је она први пут видела, усхићаваше је, њен муж

окужаваше је страсним, готово бојажљивим обожавањем; њој је ласкала полуварварска пошта, којом су сељаци предусретали нову господарицу, ласкало јој је оно чудно дивљење, што га је читала на њихним лицима, кад би се они згурили уза зид, да је пропусти кад год би дошла у свој виноград, на своја поља и шетала се својим стазицама, са штитом на рамену, руку под руку са својим мужем, господарем, који би иза плота клекнуо и љубио јој жуте ципелице. Раном зором хитала је неочешљана, без рукавица у замањена поља, где су се шеве цвркућући под небо уздизале. Обема рукама уздигла би скут од хаљине и пуним плућима удисала свеж ваздух, који беше испуњен мирисом рузмарина. Уживала је кад осети хладну росу под ногама. С највећом насладом извалила би се у топлим подневним часовима на још зелену траву, скрстила руке под главу, и гутала очима, набубрелим уснама, уздрхтаним поздравима, целим својим бићем, дубоко плаветнило небесно и све оне миомирисе, оно тихо шуштање и зујање толиких организама, ону свечану тишину, у којој се осећао дах велике васељене, ону песму берача, који се нису видели, све оне тонове и све оне гласове, што се разбијаху о стару голу Року, стену која се уздизала према угасито-плавом небу, сагорела од сунца без хладовине, без и једне травке, гза сочног зеленила лешњака. Тај предео, и ако неплодан, беше за дивно чудо живописан, и ишао је лево и десно оштро мењајући перспективу; својом богатом разноликошћу боја, својим голим, огромним стенама, искрченим шумама, дубоким долинама, личио је на какав големи парк, с таквом ведичанственошћу линија, које је само Јелена умела да цени.

Али сељаци су исмејавали њено одушевљење за те гранитске стене, које нису доносиле никаква плода и којима се она почосила као каквим племићским замком. Они су своје одушевљење штедели за баронове земље, које су биле равне, без и једног тона оних богатих боја, праве угарнице, које на летњој сунчаној жези бежу попуцале као какав угашени вулкан. Јелена је можда била једина, која се поносила тим имањем. Осећај својине рађао се и развијао у њој с извесном уметничком префињеношћу. Кад би сунце залазило у њеном винограду, она је пазила ту, и нигде више, оне последње ефекте топле и злаћане светлости, што је падала на пожутело лишће, на тамно зелено грмље у долини и на гранитске стене, које се преливаху у црвенкастој и бледо љубичастој боји. Од Роке, из густог лешњака пружала се сенка као суморан вео, а сунце се полако цело уз беле зидове њене кућице и осветљавало прозорска окна. Баронове земље у долини биле су већ са свим увијене у маглу. Чезаре, муж, који беше спустио главу у Јеленино крило, рећи ће јој:

— Што нисам богат као барон па да те учиним срећном.

(НАСТАВИТЕ СЕ).

УЧИТЕЉ КЊИЖЕВНОСТИ

— А. ЧЕХОВА —

(НАСТАВАК)

„У цркви беше тескобно и бурно, један пут се зачу да неко дрекну, и прота, који је венчавао мене и Мањусју, погледа преко наочара у гомилу и рече:

— „Не шетајте по цркви и не вичите, него стојте мирно и молит се Богу. Треба и страха Божјег имати.

— „Мени беху шафери два моја друга, а Мањи — капетан Пољански и поручник Харњет. Архијерејски је хор певао свечано. Блесак запаљених свећа, сјај, украси, официри, множина веселих, задовољних лица, и некакав особити, ваздушни изглед Мањусин, и сва у опште околина, и речи молитвене при венчавању, — гануше ме до суза и испунише свечаним духом. Мислио сам: како се расцветао како се лепо удесио у последње доба мој живот! Пре две године бејаш још ђак, и становах у јевтиним становима на Његлиној, без новца, без рођака, и, како ми се тада чинило, — без будућности. А сад? — Сад сам гимназијски наставник у једном од бољих губернијских градова, осигуран, омиљен, размажен. За мене се, мислио сам, само и скупила ова руља, ради мене горе три полијелеја, — риче протођакон, — брину се певачи; ради мене је и ово младо, раскошно и радосно биће, што ће се мало после назвати мојом женом. Опоменух се првога суерета, нашег одласка изван града, изјаве љубави, и времена, које баш као да је нарочито удешено било, — и она срећа, која ми се на Његлиној улици представљала могућом само у причама и романима, показа се сада тако опишљива, да сам је, чини ми се, држао у рукама.

„После венчања сви у нереду навалише око мене и Мање, и — исказиваше своје искрено задовољство, честиташе и желеше среће. Бригадни ђенерал, старац од својих седамдесет година честита само Мањусји и рече јој старачким, крштећим гласом, али тако гласно да је одјекнуло по свој цркви:

— Надам се, мила моја, да ћете и после свадбе остати тако исто ружичаста.

Официри, директор и сви гимназијски наставници насмејаше се из учтивости, и ја такође осетих на своме лицу пријатан и неискрен осмејак. Славни Иполит Иполитић, наставник историје и географије, који вечно говори само то што је одавно свима познато, — јако ми стеже руку и рече са осећањем:

— „До сад сте били нежењен и живели сте сами; сад сте ожењени и живећете у двоје.

„Из цркве пођосмо у двокатну, још не таванисану кућу, коју добијам у мираз. Осим те куће добио сам уз Мању двадесет хиљада рубаља у готову новцу и још неку Медитоновску пустолину, за коју се прича да има многе кокоши и патке, што без надзора подивљају. По доласку из цркве ја сам се протезао и ваљао у новом кабинету на турском дивану и пушио; било ми је меко, згодно и спретно као никад до сада: међу тим, гости су за то време викали ура, а рђава музика је у предсобљу свирала „туш“ и друге будалаштине. Варја сестра Мањина, утрча у кабинет с бокалом у руци и некаквим чудним, напрегнутим изразом, као да су јој уста била пуна воде; она је сигурно хтела

бежати даље, али на мах удари у кикот, па у плач и бокал са звекетом се поваља по патосу. Ми је подхватисмо под руке и изведосмо.

— „Нико не може да разуме! — брбљала је она касније, у најдаљој соби, лежећи на кревету своје дадиље, — Нико, нико! Боже мој, нико то не може разумети!

Али, сви су одлично разумевали, да је она четири године старија од своје сестре Мање, и да се још није удала. Она је плакала, али не из зависти, већ из тужног сазнања, да време пролази, или је може бити већ отишло. Кад су играли кадрил, она је била у сали; лице јој беше исплакано, али јако напудрено, и ја опазих како капетан Пољански држи пред њом тањирчић са сладоледом, а она једе кашчицом.

„Већ је шест часова изјутра. Узех дневник да напишем пуну и разноврсну своју срећу и мислио сам да ћу написати једно шест листâ, па ћу их сутра прочитати Мањи; али, чудна ствар, — у глави ми је читава збрка, све нешто нејасно: од свега сам се добро сећао само епизоде с Варјом, и хтедох написати: једна Варја! И све ми се чини да би седео и писао само: једна Варја! У томе замушта дрвеће: хоће да буде кише; гракћу вране, а у моје Мање, која је мало час заспала, — однекле тужно лице“.

После тога Никитин задуго није дирао свој дневник. Првих дана августа он је већ имао да држи пријемне и поновне испите, а после Велике Госпође — школска предавања. Од куће је одлазио на дужност у девет сахата, у десет је већ желео Мању и свој нови дом, па је почињао да за ирује у сахат. У нижим разредима је наређивао ком дечаку да диктује, и док су деца писала, он је седео крај прозора жмурећи и маштајући; па било да је маштао о будућности, било да се сећао прошлости, — све му је излазило једнако лепо, налик на басну. У старијим разредима читали су наглас Гогоља, или прозу Пушкинову, а то га је бацало у сањарију; у престаји му се показиваше људи, дрва, поља, јахаћи коњи, и он је говорио са уздахом, као да се је усхићивао пицеом:

— Како је то лепо!

У време велике промене Мања би му слала доручак, у сервијети белој као снег, а он би појео у размацима, како би продужио наслалу. Иполит Иполитић, који је обично доручковао једну земичку, гледао га је са уважењем и завидљиво, на би тек рекао штогод познато, на форму овога:

— Без хране људи не могу живети.

Из гимназије Никитин је ишао на приватне часове и кад је, најпосле, у шест часова, полазио кући, — осећао је и радост и узбуђење, као да није био код куће целу годину. Он би јурнуо по степеницама, задувао се, нашао би Мању, загрлио је, љубио, клео се да без ње не може живети, уверавао би је како му је самом страшно досадно, и са страхом би је распитивао је ли здрава, и зашто је тако невесела лика. Затим су обедовали заједно. После тога он би се завалио у кабинету на диван и пушио, а она би села крај њега и причала би му што год полу-гласно.

Најсрећнији дани беху му сад недеље и празници, кад је он од јутра до мрака остајао код куће. У те дане он је примао учешћа у наивном, али необично пријатном животу, који му напомињаше пастирску идилу. Он је могао без престанка како његова паметна и практична Мања

савија гнездо, и сам, да би показао да није у кући сувишан радио би што год бескорисно, например, извлачио би из подрума кацу и завирио би је са сваке стране. Мањусја је од трију крава завела праву млекарску радњу: у великом и малом подруму имала је мноштво лонаца с млеком и лончића са скорупом, а све је то чувала ради масла. Понекад, шале ради заискао би Никитин од ње чашу млека; она се плашила, пошто је то био већ неред, и он би се онда насмејао, загрлио је и рекао:

— Е, е, шалим се, злато моје!... шалим се

Или се подмевао њеном педантизму, кад она, нпр. нађе у орману забачен комадић кобасице, или сира, тврд као камен, па озбиљно рече:

— Ово ће се појести у кухињи.

Он би јој напоменуо, да тако мали комадић вреди само за мишоловку, а она би онда почела доказивати, како се људи ништа не разумевају у домазлуку и да се млађи ничим не могу изненадити, па ма им послао тријест ока закуске; тада би се он сагласио с њом и грлио је од усхићења. То, што је у њеним речима било истинито, њему се чинило необично, чудно; оно пак, што се разлизило с његовим убеђењем, било је, по његовом мишљењу, наивно и мило.

Понекад би се бацио у философију и почињао расуђивати о каквој недосежној теми, а она га је слушала и и гледала га у лице радознано.

Ја сам бесконачно срећан с тобом, радости моја! говорио је он притежући јој прете на руци, или расплећући и силећући јој косу. — И на ту своју срећу не гледам као на нешто тако, што се на ме свалило случајно, као с неба. Та срећа — појава је са свим природна, доследна, логички верна. Ја верујем у то, да је човек ковач своје среће и сад, ја уживам то, што сам сам саздао. Да, говорим без хвале, ову срећу сам сам себи створио и уживам је по праву. Теби је позната моја прошлост. Сиромаштво, немаштина, несрећно детињство, досадна младост, — све је то борба, то је пут, који сам крчио ка срећи...

У октобру гимназија подвесе тежак губитак. Иполит Иполитић се поболео од главе и умро. Последња два дана пред смрт био је у несвестици и бунцао је, али, и у бунцању је говорио само то, што је сваком познато:

— Волга утиче у Каспиеко море... Коњи једу овас и сено...

На дан саране није било часова у школи. Другови његови и ђаци носиле му поклонницу и сандук, а гимназијски је хор целим путем, до гробља, певао „Свјати Боже.“ У процесији учествоваху: три свештеника, два ђакона, сва мушка гимназија и архијерејски хор у парадним кафтанима. С ким се год спровод сустретао, тај би се прекрстио и, видевши тако свечан погреб, рекао:

— Нека да Бог свакоме да тако умре.

Вративши се с гробља кући сав тронут, Никитин нађе на столу свој дневник и записа у њему:

„Сад спустисмо у гроб Иполита Иполитића Рижицкога.

„Мир праху твојему, скромни трудбениче! Мања, Варја и све женскиње што беху на погребу искрено су плакале, може бити с тога, што су знале, да овога неинтересног, заборављенога човека никад није волела ни једна женска. Хтео сам рећи на гробу другареву тошлу реч, али ме предупредише, да се то можда неће допасти директору,

који није волео покојника. Ово је, чини ми се, први дан после свадбе, кад осећам неку тегобу на души“...

Затим, у току целе сезоне школскога рада, није било никаквих особитих догађаја.

(СВРШИТЕ СЕ)

ФИЛОСОФИЈА КРАЈЦЕРОВЕ СОНАТЕ

Пре свега не бојте се да ћемо бити несавремени и да ћемо изићи из круга проблема који су данас на дневном реду, у ваздуху како веле Французи, а који се управо одатле нису ни скидали, ако се позабавимо философијом брака, комедијом животињизма како је други називају, једном од интересантних тема коју сте читали и у парадоксалним *Конвенционалним Лажима*, да узмемо само њих, с том разликом што су закључци до којих је дошао Нордау — писац, као што знате, те књиге — који се и иначе од Толстоја толико разликује, и овде диаметрално супротни закључцима овога последњег.

Али није Нордау, кога смо само случајно поменули, једини противник Толстоја. Он је само један из гомиле која броји — узимамо с реда — и Ничеа и Ибзена, та чувена имена, да не спомињемо толике друге, готово, без претеривања, цео свет.

И — прелазим на ствар — на многобројна писма и чланке из тога света, чији су аутори тражили да им објасни просто и јасно шта сам мисли о предмету своје *Крајцерове Сонате*, јер о њој је овде говор, Толстој је покушао у кратко изразити, у колико је то могуће, суштину оних назора које је хтео изнети у тој добро познатој приповеци и оних извода који се, по његову мишљењу, даду отуда извући.* Овај поговор, како је Толстој назвао та своја објашњења, изазвао је опет са своје стране, и то да споменемо, посредно или непосредно, масу чланака и књига како на Западу тако, нарочито, у Русији, у којима су претресани с одобравањем или обарањем, како кад али друго чешће, погледи овога великога уметника изражени у овој философској књизи која — рећи случај код нас — нагони човека да мисли и даје хране племенитом сну свију оних који желе да виде на делу идеал својих човечних сањарија и великодушних илузија засада у облаку, у сфери, као *ria vota*; оних који желе да унесу у људски положај ваше правичности, више слободе, више љубави. —

(Хотимице рекох философској, јер је Толстој сам изјавио да је у њој више обраћао пажњу на тачност идеја но на лепоту форме, обратно, дакле, оном — што наравно не значи да су ова дела без идеја, јер право је речено да велике мисли полазе са срца — што је чинио кад је стварао, колико спонтано толико смишљено, управо више инспирацијом него удешавањем, своја толико чувена колико и лена дела — јер то није свагда исто — из оног доба свежег и бујног, цветног и лиснатог, свој *Par и Мир и Ану Каренину*; а, опет и најпосле, слично оном или обратном, како се узме као што знате, — јер је то по његову признању меланж — на што је пазио сад кад је пи-

* Сочиненија графа Л. Н. Толстога, част XIII, стр. 368—387.

сао већ славно, видећемо да ли и красно јер овде је слава ишла пред њим, своје *Васкрсење*.)

Извињујући се за ову дигресију, остављам сада на страну, како се код нас то лепо каже, та пљескања и та звиждања — мислим на олобравање и обарање — да се на том задржим, велим без претенциозне нескромности, другим случајем (рецимо при новом издању *Крајцерове Сопаге* које ће ускоро изићи)

Овде толико спомињем да је ова тема — предмет најразличнијих контраверза потврђених најразличнијим одговарајућим примерима, — или, ако хоћете овај проблем, *човеџи закон*, како га снажно назива Пол Хервије, — који (тиче се проблема), као што зна сваки поле упознатији читалац с Толстојевим делима, заузима не незнатно место међу онима којима се он бавио, а он се толиким бавио, — да је он, тај проблем велим, интересантан и у курсу не само за нас но за свакога (а ја бар мислим да ми још нисмо последњи на овом свету) коме, како би се рекло обичним језиком, умни хоризонт обухвата више него желудац у трбуху и три даске у глави.

И зато, бар како ја схватам, само би се неразборитошћу најблаже могло назвати забацивање ових проблема које, казаћете ви и то је тачно, живот једино и најбоље решава, а не трактати и дисертације, јер искуство чини све, како је такође паметно приметио тата Г-ђе Микобер (у најбољем Дикенсову роману), а чије третирање, на крају крајева, није без извесне користи свакодневном, баналном и коректном решењу где тешкоћа више лежи у савлађивању веровања које почива на заразним,* окорелим предрасудама узјамљеним из репертоара лаковане конвенционалности — исте конвенционалности против које се бори Ибзен и која се налази у реповима фрака или у мамузама на глазираним чизмама пензионисаних официра — више, велим, на њима но у каквим стварним и разумним разлозима, који се овде своде на крупне речи морала и ауторитета, на недискутујуће јавно веровање — не устежем се рећи ову јеретичну мисао — и које би често било довољно само навести па их тим самим и оборити — кад би веровање некако почивало на доказима, што дабоме није могућно, и после, кад би сва истина била дата у афоризмима које би свет могао учити на памет, што такође није могућно.

И ето тако, на несрећу, конвенција је још јача од здравога разума и развијене свести, јунаци дана јачи од јунака рада, интереси јачи од уверења, и биће још. И ето

* У једној од оних чисто књижевничких књига, лепих и ретких, али не само због лепоте ретких — којима није намера да живот обмотавају илузијама но које, напротив и шта више, желе да их руше и код којих се човек може тешити да је у свету мање трња него што у њима пише, јер оне онима што се рађају веле Дантеовим речима: Оставите сваку наду, ви који овде улазите, у једној од њих, има ово место у маси сличних:

„Онај који би желео да сачува апсолутну неповређеност своје мисли, горду самосталност свога суђења, који би хтео да гледа живот, човечанство и природу као слободан посматрач, изнад сваке предрасуде, изнад сваког унапред створеног веровања и сваке религије, а то ће рећи сваке бојазни, мор о би се апсолутно удаљити од света, јер је општа глупост тако заразна, да се човек не може дружити с другима а да не буде, и против своје воље, начет са свију страна њиховим убеђењима, њиховим идејама, њиховим предањима, њиховим празноверицама, њиховим предрасудама, њиховим навикама, њиховим законима и њиховим моралом дуним хиерархије и подјелом.“ (стр. 156.)

тако, да оставимо остало на страну и да пређемо на нас, докле год ми у српској народној производњи, мало слободније речено, поред срп. народне лимунаде или итд не покажемо, а то је најважније, и срп. народну памет, дотле се тешимо да нисмо ми једини у свету — иначе смо врло често то — који не употребљавамо памет и не трошимо срце. —

Нисам одиета овим одбранио Толстоја, али нити сам имао ту намеру, нити то њему треба, најмање од мене. Шта више, кад је већ реч о том, ако вас то занима и ако ми је допуштено рећи, ја сам лично далеко од тога да делим његове погледе. Ја сам хтео само да кажем, управо да поновим (јер то није ништа ново), — и то подвлачим — да не треба мислити да је довољно да нешто постоји па да је тим уједино и паметно, као што не треба мислити ни обрнуто.

И то је, у исто доба оно што сам имао да кажем уопште.

Али, с друге стране опет, ко зна, можда се ја варам, можда су те предрасуде и ти обичаји, те илузије како бисмо их могли друкчије назвати, нешто морално и једино оно што чини живот сношљивим. Можда је један паметан Француз*) с правом ваљно како је све у овом циркусу што се свет зове непрестано, вечно обнављање једног истог, непрестано исти чин, исти утисци, исти створови, исти облици, исти догађаји, исте биљке, исто небо, исте звезде, исто сунце, како су људи непрестано исте животиње створени само да пију, да једу, да се множе и праве рђаве пемнице и да једни друге убијају из дугога времена, забаве ради — и вечно то исто, непроменљиво, непомично... И онда би наша напомена била у толико можда само не сувишна у колико се тиче нас; иначе без сумње сувишна.

Свакојачко или, бар, у овом последњем случају, као што сам напред рекао ја опет овде понављам, ствар није без интереса и без вредности (у овој прилици није то исто), и ја хоћу тимђи да завршим, јер би то био, што рекао шарени, духовити и враголасти Арлекин, први од тридесет и три разлога зашто ово доносимо — кад би данас, у доба лепих бркова и малих мозгова, тих амбара за глупости како их назива поменути писац, било и тога рђавога старог обичаја да се дају разлоги:

*

У. П.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

РАЗОРУЖАЊЕ

(НАСТАВАК)

XI.

Покрет у корист вечнога мира у садашњој Европи.

Шта треба радити а шта се ради у погледу таквог тешког стања? Како се треба избавити од кошмара, који дави садашње народе? Како да се уклони камен спотицања, који се испречио на путу даљег народног напредовања? Како да се сврши са наоружаним миром, како треба да се

*) Maupassant, Sur l'eaц, П дач.

искобељамо из те вреће, из тог ћупа, у који су нас стрпали наши животињски, дивљи, зверски инстинкти.

Разоружати се — то је просто и лако решење питања. Помити на послетку, да сви спорови, неспоразуми, раздори међу цивилизованим народима могу и треба да буду решени међународним судом, а не битком.

Идеја вечнога мира, појављивала се од времена на време и у средњим вековима и у историји нове Европе, у епоси гриже, која је у то доба владала само из острвљености. Али практичног значења она није пре имала и почиње га тек придобијати у наше време, кад је у друштву постао јачи и дурашнији покрет у корист мира, који је у неколико и остварен практичним резултатима.

Нема сумње да је земљиште зато припремљено, атмосфера би се изменила на боље. Важно је већ и то што се на рат престало гледати као на уживање, шенлук. Државна управа, која улази у рат без озбиљног узрока, због ситница, подлежи општој осуди. А то је веома важно, већ по томе, што расположење друштвено има утицаја на управе државне.

Даље, поштовање договора расте у међународним односима врши се прелом, настаје нова ера. Није то давно било, кад је основа међународним односима била подлост, обмана, интриге? Ваљано водити спољну политику, значило је тада вешто водити суседа за нос. Од „сјајног дипломате тражено је „не бојати се Бога и не стидети се људи“. И доиста, каријера Виконсилда, Бизмарка, преставља много таквих победа, за које би их с гледишта часности „требало шест пута протерати, као Гогољевског јурије консулта, који је био „необичне опитности“ и који је умео „тако све сплести, тако преплести да нико ништа не разуме“.

Но принцип лагања толико је ерастао с дипломатском вештином, да и они, које је велики канцелар преварио, уверивши се о томе да су их за нос водили, само су ширили руке и говорили: „Ех, овај човек, прави је мудрац!“

У нашим очима тај стари принцип био је супротан новоме. Доказало се да се поштење, искреност, поштовање права туђих народности потпуно слаже са чувањем права и достојанства свога народа. И стара Европа видела је, да спољна политика не мора бити мутна вода, у којој вешт човек може да лови рибу, да дипломатска вештина не мора бити вештина да води другог за нос. Ми смо видели и чули како се европско друштво понашало према цару, који је увео тај нови принцип — принцип поштења у међународне односе. Та општа једнодушна тежња правде показује, да се овде ствар не тиче случајне појаве, но прелома, нове ере у међународним односима.

Жудња за миром, озбиљан однос према рату, поштовање суседових права, успеси поштења, — сви ти услови престављају згодно земљиште за решавање спорних питања мирним путем. Међународни изборни суд постаје обичним делом за Европу. Можемо показати читав ред случајева, који би се у старо време неизоставно свршили ратом, а у наше доба решили су мирним путем. Таква је нп. позната ствар о Алабањи, о Делахојском заливу, сукоб Немачке са Шпанијом због Филипинских острва.

Последњих година већ су више пута чињени званични предлози да се међународни сукоби решавају изборним судом. Истина ти предлози нису наишли на опште

одобравање, али су интересни и заслужују да их спомењемо као знак времена.

1870 год. седам америчких држава закључили су у Вашингтону договор, по коме би се сви будући неспоразуми морали решавати изборним судом и решили су да се обратe с тим предлогом европским народима.

Енглеска је одобрила предлог Кремера и Лебока, да се уведе сталан изборни суд ради решавања сукоба Енглеско и Северо-Америчких држава. Сам Гледстон, тада први министар, говорећи о том пројекту изразио се у корист европског међународног трибунала „Савет великих држава“, који би мирним путем решавао међународне сукобе.

У Шпанији маркиз Пандолфи обратио се (1893. год.) тадашњем министру спољних послова Брину, са овим питањем:

1) Мисли ли Брин да садашње стање оружаног мира може да траје неодређено време, без озбиљне опасности за европске народе? Не налази ли он да је то стање убитачно за Европу, нарочито за Италију?

2) И ако је истина, да ће Италија бити прва жртва тога стања, може ли њена влада да буде равнодушна и пасивна?

Брин је одговорио... доста општим фразама, да он потпуно саосећа покрету у корист општег мира, да је влада вољна да укаже свако садејство приврженицима те идеје итд. итд., једном речи озговорио је „mille choses à sa main!“ Па, лепо, фала му и на томе; то је боље но да је рекао: „напоље будало!“

По речима Пијера Дени, јула 1890 год. француски војни министар Фресине имао је тајно саветовање са Вилхелмом II, на коме се претресало питање о разоружању.

Једном речи пројекти о разоружању, о вечном миру, међународним изборним суду, давно су већ из области поетских машта прешли у сферу реалних животних питања и државници Европе одавно их претресају као могућну, *остварљиву ствар*.

Међу државницима који успешно ратују за идеју мира налази се и папа Лав XIII. Ми нисмо решени да тврдимо, да његове изјаве заслужују потпуног поверења (Ti meo Dapao et dona ferentes), али ево шта вели Лав XIII.

„Најдурашније, најпотребније је у садашње време — борити се против рата, и све што се учини у том правцу, служиће на корист хришћанске идеје и друштвеног добра.“

Папа се није ограничио на речи, но применио је своје планове и на делу, решио као изборни судија спор између Перу и Еквадора 1892 год.

Најзад у последње време организован је покрет у корист мира и разоружања, који сваки дан придобија све више и више саветника. На челу истога стоје: у Француској — сенатор Прарије, Фредерик Паси, Жил Симон, у Италији — маркиз Пандолфи, сенатор Бонги; у Аустрији — баронеса фон Сутнер итд. Једном речи, ту има много имена племићких, светлих и најсветлијих, а што је много важније имена „само“ знаменитих као Паси, Жил Симон, Гледстон итд, имена која припадају лицама, што су се прославила својим радовима и талентима независно од сваких титула.

Тај покрет створио је опширну мрежу „друштава мира“ у разним државама Европе. Њима се често подсмевају, више или мање оштроумно, али „rit bien qui rit le

dernier". Разуме се да у садашњем тренутку „друштва мира“ не могу а и не претендују да непосредно утичу на политику европских држава. Њихова је цел друга, њу је прекарисо окарактеризовала баронеса фон Сутнер, аутор чувеног романа „Доле оружје“ (Die Waffen nieder!)

Што се тиче правог значења *савеза мира*, у чији састав улазе обични приватни људи, мушкиње и женскиње, у томе погледу постоји неки неспоразум. Мисле, да се ми спремамо да решимо постојеће неспоразуме, да отклањамо рат, износећи његове страхоте, да декретујемо опште разоружање силом ваших платонских тежња. Да смо ми заиста тако наивни, то би, наравно, и заслужили подсмех.

Но ми не тежимо томе, ми не рачунамо да нашим личним напорима и уговорима укажемо непосредан уплив на постојеће политичке односе, ми имамо у виду другог фактора, који господари над политичким односима и друштвеним уређењима — *дух времена, друштвено мишљење*. У коначном резултату *оно управља свима, чак и владама*.

Што је усамљено, пролазно, то не би имало никакве силе; само што је концентрисано и централизовано, то може да има чврст уплив. Ујединити, концентрисати поједине, раштркане тежње народа и претставника народа, за мир, — то је теориски и у исто време практички смисао целог покрета.*)

Главни практички резултат тога покрета — међународни савез у корист мира, који се састоји из парламентарних радника, „међународни савез“, ако се можемо тако изразити: већина европских парламената већ има групу, које су за разоружање, оне бирају делегате, који се сваке године састају на конгресу и израђују предлоге, који се затим износе парламенту на суђење.

Конгрес се састаје у Берну; тамо се налази стални орган друштва мира „Bureau international de la paix“

Швајцарска држава даје том бироу 1000 франака годишње „буџет мира“. Баронеса Сутнер је и тиме задовољна; то је бар нешто. Али ако се сравни тај „буџет мира“ од 1000 франака са војним буџетом од „пет милиона“, — то... боље да то прећутимо. Такав буџет је нешто налик на жути шећер или медени колач, које нежни родитељи дају, немирном детету: „сво ти, немој да плачеш, мали!“

Но на срећу ствар није у томе. Материјалне снаге „друштва мира“ за сад су ништавне; о њима не вреди ни говорити; али морално значење те међународне организације расте из године у годину, и већ показује неке практичне резултате. На пр. ломбардско и француско друштво мира успели су да изравнају сукоб између француских и италијанских радника, који је претио јаким политичким компликацијама.

Друштва мира постоје сад у Француској, у Немачкој, Аустрији, Белгији, Данској, Шпанији, Северо-Америчким сједињеним државама, Италији, Нидерландији, Румунији, Шведској, Швајцарској. У Енглеској има их 10, у Француској 18, у Италији 21, и т. д.

* * *

*) Frankf. Zeit. № 235. Ziele und Erfolge der Eriedensbestrebungen v. Bertha von Suttner.

Садржај: „У пољу“ (весма). — „Обилне научне ствари“ (наставак). — * * * (весма). — „Јелени муж“ (наставак). — „Учитель књижевности“ (наставак). — „Разоружање“. — „Занимљиве ситуације“.

И тако, у свима сферама и у свима слојевима друштва избија једна иста тежња за миром и за прекидањем немогућег садашњег стања. Ми смо изнели кратак нацрт тога покрета. Његова је цел — разоружање и замена рата међународним изборним судом. Нећемо да улазимо у појединости остварења тога задатка, нити да разматрамо разне пројекте у томе смислу, јер чак ни у „начелу“ нису сви признали цели проповедника мира. То је питање времена, по свој прилици, не одвећ далеког.

Између тешкоћа практичне вредности на које указују противници разоружања, најозбиљније је ово: униформисање наоружане садашње војске оживело је читаве гране индустрије, које би у случају разоружања морале од један пут да прекину свој живот. Многи заводи и фабрике затвориће се, многи радници остаће без рада и не говорећи о томе што ће маса људи (војници) остати без свога занимања.

Аргумент, ако га из ближе разгледамо, потпуно неоснован. Питање је у томе, да ли ћемо ми сматрати садашње стање ствари као убитачно, несрећно за народе? Ако је тако, ваља га се опростити, ма и по цену неких привремених и пролазних жртава. Та милијарде ће остати, само ће ићи на друге производније расходе: у место војске војника, створиће се војска учитеља, у место касарна — школе, болнице, створиће се нове гране индустрије, и требаће нове хиљаде радних руку... У осталом то дело неће се свршити за један дан, таква реформа, као што је разоружање, захтеваће извесно неколико година.

Практичне тешкоће свакако могу се отклонити, привремене и случајне невоље могу се поправити; само не треба заборавити, да „кад се шума сече и иверје лети“ и да таква питања, као што је питање о разоружању, — ваља решавати начелно. Што ће некакав фабрикант Круп да пропадне, или што ће проналазач Манихлер остати на цедилу, зар је то неко зло према овоме *огромном злу*, што народи трпе од припреме за рат? А зар је опет и то тако зло, што ће понузнати ова или она грана технике, напр. пиротехника? Зато ће се човечанству отворити пут за даље реформе, и преображаје, а то је куд и камо важније од пиротехнике.

Ко ће да почне, ко ће да узме на себе иницијативу разоружања? Ко је почео, ко је узимао на се иницијативу у питањима о уништавању ropства права личног самоопредељавања, у фабричном законодавству итд? Тешко је то рећи. Кад извесне истине проникну у сазнање свију државника и радника, наученика и профана, кад то питање, што оно веле, „сазре“, иницијатор ће се наћи свакад а за њим ће да поврве и сви остали. Тако ће, без сумње бити и са питањем о разоружању.

М. Енгелхарт

ПРЕВЕО К.

ЗАНИМЉИВЕ СИТУАЦИЈЕ

Обратно је! — Човече, ви и ваша госпођа мора да сте срећни од кад сте муж и жена! — Напротив, ми смо били срећни, а сад смо муж и жена.